

איסור אחשביה בחמץ פגום

חמץ שנפגם בתערובת קודם הפסח
סיכה כשתייה בחמץ פגום
טבק וסיגריות
אחשביה באכילת תרופות
הכנסת חמץ פגום לפיו שלא לשם אכילה

הנה ידועה דעת הראש"ל הגר"מ אליהו זצ"ל לאסור בפסח תמרוקי נשים וכל כיו"ב אם יש בהם חשש חמץ מדין "אחשביה", אף שנפגמו מאכילת כלב, ונבוא לבאר את הדברים בכל סוגית אחשביה והמסתעף מכך:

איתא בגמ' (פסחים ט"ו:): "הפת שעייפשה ונפסלה מלאכול לאדם, והכלב יכול לאכלה מטמאה טומאת אוכלין בכביצה, ונשרפת עם הטמאה בפסח", ונתבאר מדברי הגמ' שאין היתר לאיסור חמץ עד שנפסל מאכילת כלב, וכך פוסק השו"ע (סי' תמ"ב סעי' ב'): "הפת עצמה שעייפשה ונפסלה מלאכול הכלב, ומלוגמא שנסרחה, אינו חייב לבער", ונתבאר בא"א (ס"ק ב') ע"פ הר"ן (והובא גם בב"י) טעם החילוק שהחמירו בחמץ גמור שראוי לכלב כיון שראוי לחמץ בו עיסות אחרות, ולכך דווקא כאשר החמץ בעין דמי לשאור שהחמירה בו התורה, אך אם הוא בתערובת אינו ראוי להחמיץ אחרות והוי כשאר איסורין שכל שאינו ראוי לגר אין בו איסור תורה ולכך אף בשיעור גדול של כזית בכא"פ מותר לקיימו, ומ"מ מציין שדעת הראב"ד (פ"ד ה"י) אינה כן ולעולם אף בחמץ בתערובת צריך שיפסל מאכילת כלב, וס"ל כר"א שחמץ נוקשה אסור מן התורה, וס"ל דהוי גזה"כ לעניין חמץ וילפינן משאור שכל שראוי לכלב עובר מן התורה, וע"ע בחזר"א (סי' קט"ז ס"ק א') שאף לדעת הראב"ד החומרא היא רק לעניין חיוב ביעור, אבל לעניין איסור אכילה פשוט שלא גרע משאר איסורין שבתורה שאין עובר כאשר אין ראוי לאכילת אדם, וע"ע בבה"ל (ד"ה "חמץ") שהביא כיו"ב בשם הכס"מ בדעת הראב"ד.

עוד איתא בגמ' (שם כ"א:): "חרכו קודם זמנו מותר בהנאתו לאחר זמנו", וכתבו התוס' (שם ד"ה "חרכו") שהיינו שנפסל לאכילת כלב ודומיא דפת שעייפשה, וכתב הר"ן (ה'): שבאופן שנפסל קודם הפסח מאכילת כלב יהא מותר בפסח אף באכילה (ונקטו הנאה רק מפני אורחיה דמילתא), ולדעת הרא"ש (פ"ב סי' א') והר"י אברצלונאי הותר רק הנאה, אבל אכילה אסור מפני שבשבילו חשוב כאוכל, ומדייק בט"ז (ס"ק ח') מל' השו"ע (סעי' ט') דכתב בענין פת שעייפשה

קודם הפסח ונפסל מאכילת כלב שמותר לקיימו בפסח, שפוסק לחומרא כהרא"ש שאף שמותר לקיימו אסור לאוכלו מדין אחשביה, ומבאר שזה רק איסור דרבנן דלא חשיב אכילה חשובה להתחייב עליו ביה"כ¹, ומוסיף המשנ"ב (ס"ק מ"ג) שבמקום שלא אחשביה וכגון שנפל מאותו לחם מעופש לתוך מאכל אין לאוסרו ואפי' ברובו.

חמץ שנפגם בתערובת קודם הפסח

הובא בטור בשם ר' האי גאון והרמב"ם (פ"ד ה"ב) דכל שאינו מאכל אדם וכגון מלוגמא שנסרחה אע"פ שמותר לקיימו, אסור לאוכלו ואפי' שרק מעורב בו חמץ כל שהו, וכ"פ השו"ע (סעי' ד'), ומוסיף הרמ"א (שם) שלקמן (בסי' תמ"ז) יתבאר דעת החולקים הסוברים שאם נתבטל קודם הפסח מותר אף לאוכלו, ול"א חוזר וניעור, וסיים שכך קי"ל וכמבואר בשו"ע וברמ"א שם² ובט"ז (ס"ק ג') כתב ליישב את הסתירה בדעת השו"ע בזה, שאפשר שכאן חמור יותר דהחמץ מעמיד את הדבר (כמו הטריאקה), וע"ע בא"א (ס"ק ו') שכתב לבאר דגם לדעת השו"ע (דל"א חו"נ) יש נפק"מ באופן שעירב הגוי את הטריאקה בפסח (ודוקא גוי דאם ישראל עירב, יהיה אסור בלא"ה אף בשאר איסורים מדין מבטל איסור לכתחילה), וע"ע בכה"ח (שם ס"ק כ"ז) שכתב ליישב דהשו"ע מחמיר כאן מפני שהחמץ ניכר לעצמו ורק טעמו נפסד מפני התערובת, אמנם הדעה הרווחת שטעם השו"ע להחמיר כאן מפני שמערב בכוונה שכך הדרך לתקן את המאכל הזה, ולא נתערב בשוגג, ולכך חוזר וניעור בפסח אף שאין ס' כנגדו ואינו מעמיד, וכמו שנתבאר במג"א (ס"ק א'), ובפר"ח (סי' תמ"ז סעי' ד'), והגר"ז (שם סעי' ו'), וכ"כ באול"צ (ח"א ל"ד)³.

אמנם בהלכות יום הכיפורים כתב הטור (סי' תרי"ב) דאם אכל אוכלין שאין ראויים לאכילה או אכל אכילה גסה (באופן ששבע מאוד מאכילה קודמת) פטור, ואח"כ כתב (שם) בשם הראב"ה (סי' תתס"א) שאם אכל מאכלים שאינם ראויים לאכילה אין בזה איסור כלל, וכתב הב"י (שם) דנראה שחולק על הרמב"ם (הל' שביתת עשור פ"ב ה"ה) שכתב, ז"ל: "אכל אוכלין שאינם ראויים למאכל אדם או שתה משקין שאינם ראויין לשתיה אפילו אכל ושתה מהן הרבה פטור מן הכרת אבל מכין אותו מכת מרדות", ומסיק דאפשר דאף הראב"ה מיירי באוכל פחות מכשיעור דאז מותר לכתחילה, וראה בט"ז (שם ס"ק ו') דכתב שלא נחלקו כלל הרמב"ם והראב"ה, דהרמב"ם מיירי בעשבים מרים וכיו"ב שיש להם שם אוכל ורק אוכלם בצורה שאין

1 וכתב בשעה"צ (ס"ק ע"ב) דמוכח עכ"פ לעניין כופת שאור דהוי דאורייתא דהא זה חמץ גמור וראוי לאכילה ורק לעניין ביעור פטור אותו חכמים כיון שביטלו וטחו מבחוץ בטיט.
2 וע"ע בחמד משה שנתקשה על הרמ"א שהרי נקט כהמקילים לעניין חוזר וניעור רק בנתערב לח בלח ולא ביבש ביבש.
3 ומ"מ ראה להלן (סי' תמ"ז) באופן שמבטל לפני פסח כדי שיוכל להשהותו בפסח (ואין זה דרך התיקון של המאכל) דנחלקו בכך הראשונים אם חשיב מבטל איסור לכתחילה או לא.

הדרך לאוכלם ובה"ג יש איסור דרבנן, אך הראב"ה מיירי בדבר שאין לו שם אוכל כלל וכעפרא בעלמא,⁴ אמנם דעת השאג"א (סי' ע"ד-ע"ה) דיש פלוגתא ברורה בין הרמב"ם והראב"ה, ואין חילוק בין מאכל שראוי קצת ע"י טיבול לאינו ראוי כלל, ונחלקו בדברי המשנה (יומא פ"א). במה שאמרה שאכל אכלים שאינן ראויים פטור, שדעת הרמב"ם שהכוונה פטור אבל אסור, ולדעת הראב"ה הכוונה שפטור ומותר, ותמה על הטור שסותר עצמו מהלכות פסח שכתב בפשיטות שאף אם נפגם מאכילת כלב אסור לאוכלו כיוון שמחשיבו, ולהלן יתבאר.

סיכה כשתייה בחמץ פגום

הנה כבר כתב בגר"ז (סעי' כ"ד) שכל דבר שמותר לקיימו מותר להנות ממנו בפסח, ונפק"מ בכל סוגי המשחות וטיפות עינים ואזניים וכי"ב שאף אם מעורב בהם אלכוהול חמץ א"צ לחוש,⁵ שכיון שכבר נעשו קודם הפסח, וא"כ החמץ נתעפש לפני הפסח ואינם ראויים לאכילת כלב ונפסד צורת החמץ ממנו, אמנם דנו הפוסקים מצד איסור "סיכה כשתייה", והנה שיטת ר"ת (תוס' נידה ל"ב). דל"א סיכה כשתייה רק בשמן ולכך מיקל לסוך בשומן חזיר וחלב, ועוד כתב (תוס' יומא ע"ז). שלא אמרו סיכה כשתייה רק מדרבנן (והפוסקים אינם אלא אסמכתא בעלמא) ביוה"כ ותרומה, אך בשאר איסורין אין לחוש כלל,⁶ אמנם הב"י (יר"ד סי' פ"ד וק"ז) הביא בשם הא"ח דס"ל שאמרינן סיכה כשתייה בכל דבר וגם בכל האיסורים, ואכן ה"ט"ז (יר"ד סי' קי"ז ס"ק ד') השיגו ומיקל, והביא בשם הא"ה (כלל ל"ט) שמיקל במקום צער, אמנם הנקה"כ (שם) השיגו וטוען שנכון להחמיר, וכ"כ המח"ב (או"ח סי' תרי"ד), והפ"ח (יר"ד שם ס"ק ד', וע"ע במש"כ באו"ח סי' תרי"א) נוקט להקל במקום שהדבר פגום ואינו ראוי לאכילה, וע"ע בבה"ל (סי' שכ"ו ד"ה "בשאר חלב") שכתב ע"פ הגר"א שנכון להחמיר בכל סיכה כשתייה בשאר איסורין, וע"ע במחנ"א (הל' מאכלות אסורות דף כ"ב) שלא אמרינן סיכה כשתייה רק בסיכה של תענוג ולא במשחה לשם רפואה (וכך מבואר להדיא בתוס' ביומא שם), וא"כ יש מקום יותר להקל לעניין תרופות, ולהחמיר לעניין בשמים וסבונים וכי"ב, ולמעשה דעת השו"מ (מהדו"ג ח"ב סי' קמ"ח) והחזון נחום (סי' מ"ו) להקל בכל אופן, ולדעת הדברי מלכיאל (ח"ד סי' כ"ד) יש להחמיר מכיון שהאלכוהול הוא הגורם לריח שינדוף וא"כ הוא העיקר, וכ"כ בשערים המצויינים בהלכה (סי' קי"ב ס"ק ב'), וכך דעת מרן הגר"מ אליהו זצ"ל (למועדים וימים פ"ג, סעי' י"ב) להחמיר, ויש המקילים דהא כל דין אחשביה, היינו, שמחשיבו כאוכל (דהא חמץ שנפגם מאכילת כלב אין

4 ותמה על הב"י דמאחר שחילק כך בדברי הטור, למה לא יישב בזה גם את הפלוגתא של הרמב"ם והראב"ה, עיי"ש.

5 ומ"מ באלכוהול נקי לחיטוי או ניקוי פצעים וכי"ב אם נעשה מדגנים נחשב כחמץ גמור ויש לבערו או למוכרו לגוי.

6 ראה באג"מ (ח"ג סי' ס"ב) שהקשה סתירה בתרתי מדברי ר"ת ביומא לדברי ר"ת בנידה, ששמע שבכל מקום הקולא רק מצד אותו הטעם, ונראה ליישב ששניהם אמת, ודו"ק.

איסור להנות ממנו לשאר דברים), וממילא בבשמים וכי"ב שאין עושה אותו כאוכל, מה אכפת לן שבכל האיסורים אמרינן סיכה כשתייה.

אמנם באמת יש לבאר בדין "אחשביה" מהו הגדר בזה, וראה בב"ח שהקשה בדין זה, דמה אכפת לן שהוא אוכל זאת, והרי אכילה שלו אינה יכולה לקבוע דין אוכל, וכדמצינו בגמ' (שבועות כ"ב:): "אמר רבא שבועה שלא אוכל, ואכל עפר פטור, דעפר לאו בר אכילה הוא", ולא אמרינן כיון דאיהו אכיל ליה אחשביה אכילה, ואף דלכתחלה לא יאכל עפר, היינו משום דקאמר לא אוכל בסתם, אבל הכא דרחמנא אמר לא תאכל חמץ, דוקא מאי דהוי לחם חמץ בלשון תורה, והאי עפרא בעלמא הוא, ותי', שאפשר לומר דפת שעטיפשה או נחרך או ייחדו לשיבה וטחו בטיט אע"פ דבעיניה לא אכלי ליה אינשי מכל מקום ע"י תערובת דברים אחרים הוא נאכל בטוב כמו אלמר"י שעושיין מפת שרוף וכי"ב, ודומה לנשבע שלא יאכל ואוכל חרצן דמשמע התם בסוגיא (שם) דכיון דע"י תערובת אכלי ליה אינשי אף ע"פ שהוא אכלו בלא תערובת לדידיה חשביה אכילה ואסור, ואינו דומה לעפר ממש שאינו נאכל אפילו ע"י תערובת לשום אדם, אמנם בפשטות נראה לומר שאין הכוונה בדין "אחשביה" שצריך להופכו לשם אוכל ממש, דהא שם אוכל פקע כבר בזה שאינו ראוי לאכילת אדם, ובכל זאת בחמץ חמור יותר שצריך שיפסל מאכילת כלב, ובהכרח שבחשיבות הדבר תליא, ולכך אם מחשיבו ואוכלו מאיזה סיבה כל שהי (ולאו בשופטני עסקינן שפטורים מכל המצוות), החמירו בזה חכמים מדרבנן דנשאר עליו איסור חמץ, ולפי"ז יש לישב קושית השאג"א בפשיטות דלא החמירו בנפגם לגמרי רק בחמץ בפסח ולא בשאר איסורים שבתורה, וממילא גם לעניין בבשמים וכי"ב שמעורב בהם חמץ, כיון שסיכה כשתייה לא גרע מאכילה כל דהו וכמו אכילת כלב שמחשיב את החמץ ונותן לו שם אוכל שהחמירו בו חכמים.

טבק וסיגריות

והנה דעת האול"צ (ח"ג שם ה"ו) שיש להקל בבשמים ותמרוקים מפני שהחמץ נפסד ואינו ראוי לאכילת כלב, וא"כ אסור רק בצירוף חומרת "אחשביה", ואין צריך להחמיר שני חומרות יחד (סיכה כשתייה, אחשביה), אכן לכאורה מצינו באחרונים שהחמירו אף את שתי החומרות יחד, וכפי שנביא להלן:

כתב הרמ"א (סי' תס"ז סעי' ח') שיש לאסור את הכרכום והציפורן, וכתב המשנ"ב (שם ס"ק ל"ד) מפני שהיה דרכם לערב בהם סולת ושאר להעמיד מראיתן, ומ"מ כתב שאין אוסרין תערובתן, עוד כתב במשנ"ב (שם ס"ק ל"ג) בשם האחרונים שיש לאסור את הטבק משום שהדרך לשרותו בשכר (ויש שאוסרין כל השנה מדין י"ג), ובשו"ת דברי חיים (יו"ד סי' נ') ובב"מ (סי' תס"ז) כתבו להקל כיון שנפסד קודם הפסח וממילא לא חשיב כלל כריח של חמץ, וגם

שלא חשיב כדרך הנאתו (שרק מריח ואינו אוכלו), אמנם ראה **במהר"ם ש"ק** (או"ח סי' רמ"ב) שאף שהחמץ נפסל מאכילת כלב ונתבטל מתורת חמץ קודם הפסח, מ"מ מכיון שהחמץ משפר את הריח של הטבק ונהנה מכך, הרי הוא בגדר "אחשביה" שהרי התקינו ועשאו כדי להריח בו, **וא"כ מבואר** בדבריו שא"צ בדין אחשביה לתת לו שם אוכל ממש, ודי בכך שמחשיבו, וכיון ששואף את הטבק לגופו חשיב כמו אכילה, ולא הוי רק בגדר הנאה, ומ"מ לעניין סיגירות כתב **בב"מ** (שם) שיש להחמיר כיון שהוא דרך הפה, ולכך פשט המנהג להחמיר להצריך הכשר לסיגירות בפסח.

אחשביה באכילת תרופות

הנה פסק **השו"ע** (סעי' ד') לעניין הטריאקה שאסור לאוכלו כיון שמעורב בו חמץ, וכאמור הטעם שאף בחמץ שנפסל מאכילת כלב אסור באכילה משום אחשביה, וכתב **באול"צ** (ח"ג שם ה"ב) שאם אינו ראוי לאכילה לסתם בנ"א, וכגון שמעורב בהם דבר מר, ואסור רק מדין אחשביה שהוא מדרבנן, א"כ יש להקל לחולה שאין בו סכנה,⁷ וכמובא **ברמב"ם** (הל' יסוה"ת פ"ה ה"ח) שמתיר להאכיל לחולה כל האיסורים שבתורה (מלבד בב"ח וכה"כ) באופן שעירב בהם דבר מר והוי שלא כדרך הנאתו, וע"ע **באג"מ** (ח"ב סי' צ"ב) שכתב שבכל התרופות לא שייך סברת אחשביה כלל שהרי אינו מחשיבו אלא אוכל אף שהוא מר כדרך התרופה בע"כ,⁸ והנה כתב **הגר"ז** (סעי' כ"ב) שכל החומרא שלא לאכול את הטריאקה הוא משום שהחמץ המעורב בו הוא בעל הכח המרפא וממילא אמרינן "אחשביה", ועפ"ז כתבו הפוסקים (ראה בכת"ס או"ח סי' קי"א, דרכ"ת יו"ד סי' קנ"ה ס"ק כ"ח, חזו"א סי' קט"ז ס"ק ח') להקל בתרופות שלנו כיון שאין החמץ עצמו מרפא וא"כ אין דעתו על כך אלא רק על הכח המרפא, והוסיף **בשש"כ** (פ"מ הע' קס"ג) בשם **הגרש"ז** שאף אם יש ציפוי סוכר ע"ג התרופה (שאינו חמץ), נראה שאין זה חשיב דרך אכילתו כיון שעצם התרופה והחמץ שבה הם מרים ואינו ראוי למאכל, ופשוט שזה אמור רק לעניין כדורים לבליעה, אך כדורי מציצה או סירופ ממותק אם מעורב בהם חמץ אסור לבולעם ואף להחזיקם אסור שזה נחשב כדרך אכילה, וה"ה לציפוי ממותק אם יש בו עצמו חמץ.

למעשה נהגו העולם להחמיר בכל מיני התרופות שאמרינן אחשביה, וכדעת המחמירים בזה (ראה בשאגת אריה סי' ע"ד וע"ה, ערוגות הבושם סי' צ"ט, אחיעזר ח"ג סי' ל"ד), ולכך היה

7 אכן אם יש לו מיחוש בלבד, וא"כ מוגדר כבריא, אין להקל אף שלא כדרך הנאתו, וכמובא בפוסקים.
8 ולכאורה אמנם אמת שאינו מחשיבו כאוכל, ואינו חפץ בו בהגדרת אוכל, אך בוודאי שסו"ס כעת במצבו כחולה חפץ הוא לאוכלו כדי להבריא, וא"כ שפיר מובן טעם המחמירים בתרופות דאדרבה מחשיבים בגלל שזה תרופה אף שהוא מר, ומה לי אם מחשיבו בגלל שערב לחכו (בשונה מרוב בנ"א) או בגלל שמרפא אותו.

מורה **מזן הגר"מ אליהו זצ"ל** (שם סעי' ו', ז') לפרר התרופה בתוך קפסולה הנקיה מחשש חמץ, כך שלא חשיב שנהנה כלל, וכמובא בשו"ע (סי' תע"ה סעי' ג') שהבולע מצה יד"ח, אך אם כרך המצה בסיב ובלעה, לא יד"ח, שלא חשיב דרך אכילה, וע"ע **בשש"כ** (שם הע' קס"ט) בשם **הגרש"ז** שאפשר שאם התרופה יוצרה באופן שמיועד רק לבליעה ולא ללעיסה, פקע ממנו שם אוכל, ואף אם יבלע כמות שהוא, לא יחשב דרך אכילה, ו**בכל אופן** נראה פשוט שאם החשש חמץ הינו בקפסולה ולא בתרופה עצמה, מותר לקיימם בפסח, ואם נצרך לתרופה יוציא האבקה ויזרוק הקפסולה, וע"ע **בשבות יעקב** (ח"ב סי' ה') שבקטניות שנתעפשו ל"א כלל איסור "אחשביה".

הכנסת חמץ פגום לפיו שלא לשם אכילה

הנה פוסק **התה"ד** (סי' קכ"ט) שדיו המבושל בשכר שעורים מותר לכתוב בו דהא נפסל מאכילת כלב קודם הפסח ומותר להנות ממנו לאחר הפסח לכו"ע, וכתב **בד"מ** (ס"ק ח') שאע"פ שלעניין דיו העשוי מיי"נ כתבו **התוס'** לאסור משום שלפעמים נותן בתוך הקולמוס בתוך פיו וא"כ גם בנידו"ד אף שנפסל מאכילת כלב, הרי נקטינן שאסור לאכול, וא"כ יש לחשוש שיכניס לפיו, **מ"מ שרי** דהא עיקר האיסור בחמץ פגום הוא משום אחשביה, ובנתינת הקולמוס לא חשיב לכלום, וכ"פ **השו"ע** (סעי' י') בסתמא להקל, וכתב **הגר"ז** (סעי' ל"ד) בשם **התה"ד** שמותר לכתוב בו בפסח רק בתנאי שבישלו הדיו קודם הפסח, דאל"כ כבר נתחייב בביעור, וכ"פ **במשנ"ב** (ס"ק מ"ד), אמנם **בשע"ת** (סי' תס"ז ס"ק ל') מבואר שבכל אופן שהחמץ ברשות הגוי ואח"כ ערבו הגוי עם דברים הפגומים ונפסל מאכילת כלב, לא גרע מחמץ שנתעפש קודם הפסח, וכ"כ **בשערים המצויינים בהלכה** (סי' קי"ב קונט"א ס"ק ה'), וכ"כ **באג"מ** (ח"ג סי' ס"ב) להקל במקום צער גדול.

והנה מדייק **בקנה בושם** (ח"א סי' כ"ה) מדברי **התה"ד** שמותר אף לכתחילה ליתן הקולמוס לתוך פיו כיון שאינו ראוי לאכילה, ועפ"ז **מיקל** גם לעניין **מי פה** שמותר לכתחילה להשתמש בהם ללא הכשר לפסח, וכיו"ב כתב **באול"צ** (שם ה"ו) להקל לעניין משחת שינים שא"צ הכשר לפסח, אמנם ראה **במג"א** (ס"ק ט"ו) שכתב שהטעם משום שנותן הקולמוס לפיו שלא בכוונה, וכ"כ **במשנ"ב** (ס"ק מ"ה), ונראה טעמם ע"פ המבואר לעיל שא"צ בדין אחשביה לתת לדבר שם אוכל ממש, ודי בכך שמחשיבו, ולכך אם מכניסו לפיו בכוונה אסור, ולפי"ז פשוט שיש להחמיר במי פה ומשחת שינים שצריך הכשר לפסח כיון שמחשיבו ומכניסו לפיו בכוונה ורוצה בטעמם הטוב.

